

A KULTÚRÁBAN

Fogyókúra vagy élveboncolás

Amitől 1987-ben mint fantomképtől rettegtünk, aminek 1988-ban már láttuk a nagyon is valóságos, ijesztő árnyékát, 1989-re már megérkezett teljes valójában: a pénztelenség göleme, amely, lám, élő darabokat akar kivágni a kultúra testéből. A napokban Pécssett bejelentették, hogy a költségvetés hiányai miatt ijesztően nagy összegeket kívánnak elvonni a színházról, a szimfonikus zenekartól és a nyári színházról. Az érintettek azonnal kétségbeesett felhívással fordultak a nyilvánossághoz, és — egyelőre — elérték azt, hogy a tanács bizottságot küldött ki: vizsgálja felül a kulturális intézmények költségvetését.

Pécs ügye nem egyedülálló, sokkal inkább példaértékű. Mégis mit lehet tenni — kérdezik ilyenkor a kultúra barátai —, meddig lehet felhívásokkal elhárítani a csonkítások veszélyét? Különösen, ha olyan módon vezetnek elő az operáció szükségességét, hogy ha nem veszik el e területről a pénzt, akkor kevesebb jut az oktatásra. Márpedig ki merné ma azt állítani, hogy az oktatásra nem kellene többet áldozni? Ezt a legszörösebb szívű közigazdászok sem vajják kétségbe.

Van-e érv, racionális és nem pusztán érzelmi indoka annak, hogy megvédelmezzük a kultúra költségeit? Jelesül nem is a kultúrát általában, hanem a színházat és a zenét, ami leginkább a kultúra luxusának látszik?

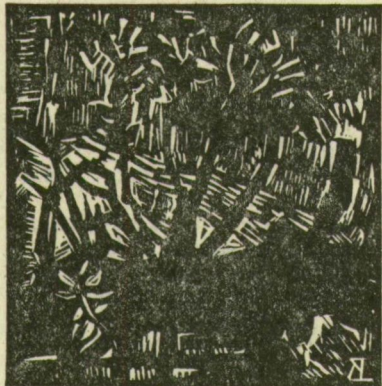
Azt hiszem, léteznek ilyen érvek, s mindjárt a kiindulópont a legfontosabb. Vajon miért a kulturális kiadások felülvizsgálatával kell kezdeni egy ilyen pénzügyi fogyókúrát? Vajon ugyanolyan alapossággal — külön szakértői bizottságokkal — vizsgálják-e a költségvetés minden tételét azok, akiknek a szűkös keretből gazdálkodniuk kell? Alig hiszem. A minap a televízió Kincs ami nincs címmel sorozatot mutatott be arról, hogy egyenként és közösségenként, országosan hogyan pazarolunk el milliárdokat, energiával, anyaggal, szervezetlenséggel, figyelmetlenséggel. Vajon nem kellene minden gazdálkodó egységnek, a tévé riportereinél mégiscsak alaposabban és komolyabban, megvizsgálni egy adott megye, város, intézmény kiadásainak rovatait, és az összegek indokoltóságát?

(Közöttük természetesen a kulturális intézmények kiadásait is.)

De hát miért tartjuk fontosnak a kultúrát? Erre elég sok érv akad a gazdag, igazán piacorientált országok példatárából is. Lassan közhelyszámba megy: a XX. század utolsó harmada közigazdaságilag arról nevezetes, hogy a szellemi munka felértékelődött a termelésben. S nemcsak a szó szoros értelmében vett szakmai tudás, hanem általában a „humán tényező”, ahogy ezt a legjobb kapitalista menedzserek is mondják, és le is vonják ennek megfelelő következtetéseiket.

Lehet-e vitatkozni azon, hogy a színház, a mozi, a zene, az irodalom, a művészetek általában milyen fontos eszközei annak, hogy az egyén, a szabad állampolgár, az értéktérítő ember megismerje önmagát, társas kapcsolatainak természetét, s képes legyen arra az öröme is, amint a művészetekben ráismer emberi önmagára. Felismerje az emberi természetben és a nemzeti történelemben rejlő olyan összefüggéseket, amelyek hovatovább nélkülözhetetlenek, ha nem akarjuk tovább tűrni azt a közömbösséget, érdektelenséget, amely naponta forintok millióiban mérhető károkat okoz a termelésben.

S ez csak az „emberi tényező” egyik, s nem is mindig a legfontosabb oldala. A másik: az oktatás, a tanulás, a szakmai felkészülés elengedhetetlen része, fontos kiegészítője, helyenként megalapozója mindaz, amit a fiatalság az iskolán kívül kap(hat). A világ megismerhető (és megtanítható) része egyre kevésbé fér a kötelező iskolai oktatás szűkös időkeretei közé. Regényt olvasni, filmet, színházat nézni, zenét hallgatni korábban is jórészt a tanórákon kívül kellett, de a számítógéppel játszani és programokat csinálni, a hangok, a nyelv, a pszichológiai magatartás-minták szövevényeiben eligazodni is, jórészt már csak a kötelező tanórákon lehet. Erre azért is van oly

BAKACSI LAJOS METSZETE

nagy szükség, mert ha az az iskola egységes és általános műveltséget tud adni (milyen jó lenne, ha ezt már maradéktalanul nyújtaná), akkor azt az egyéni pluszt, azt az egyedi valamit, amire az egyes tanulónak, az egyedi embernek van szüksége, azt éppen az iskolán kívül lehet (kell) megszereznie. S ez nemcsak az iskolás korú gyerekekre érvényes igazság.

Aztán túlhajszolt korunkban az sem lehet mellékes szempont, hogy mikor pihenünk a nyolcórás helyett rendszerint 10–12–14 óráig tartó műszakok után? S hogy a kikapcsolódásnak a televízió marad-e az egyetlen lehetséges módja? Egy parlamenti képviselő, egy vidéki orvoskar dékánja mondta egyszer az országgyűlés nyilvánossága előtt: a több emberi szó a gyógyításban a legmegbízhatóbb ellenszere a túlzott gyógyszerfogyasztásnak. Emberi szóra pedig nemcsak a betegnek van szüksége.

Ez azt jelenti, hogy akkor mindenhol el lehet venni pénzt, csak a kultúrától nem? Valószínűleg ezt senki sem gondolja komolyan. Ha tisztességgel megvizsgáltuk minden költségvetési kiadást, és még mindig el kell vonni a kultúrától, akkor sem szabad ezt differenciálás nélkül megtenni. Márcsak azért sem, mert az igényesebb kultúra tud igazán olyan tekintélyt teremteni, amelyik közvetve forintot kamatozik. Pécs baltette, zenei élete, egykori filmfesztiváljai nemzetközi találkozókon hozott már kemény devizát a városnak és az országnak. Csak éppen az így „megtermelt összeget” nem a kultúra kapta kézhez!

S végül persze az adott művészeti ágakon belül is lehet takarékoskodni. Egy pazarlásra berendezkedett országban néha a művészek sem érzik eléggé, hogy jobb előkészítéssel, kiértelmezéssel, az ihletre hivatkozó kapkodással szemben itt is nagy összegeket lehet megtakarítani. Nem a nagyvonalúság ellenében, hanem — ahol kell — a nagyvonalúság érdekében.

Amikor az ösember még alig tudott több élelmet összegyűjteni, mint amit naponta megevett, a fennmaradó kis szabadidejét már elkezdte díszíteni a tárgyakat, amelyeket naponta használt. Azóta eltelt néhány millió év, s jó lenne ezt az őskori tapasztalatot nem elfelejteni.

BERNÁTH LÁSZLÓ

BÉNYEI JÓZSEF

Játék

*Dobozban krampusz Nyelve vér
Én felek jobban Ó vacog
Kényszerű pöz Most játsszuk ezt
Egyszer még meggyógyulhatok*

*Bűgöcsigám mert sohasem volt
Most a végtelen pöröghet
Gyöngyöz a sötétség fala
Könnyek asszonyom könnyek könnyek*

*Fakutya száguld vas-szigonnyal
Tavunk tágul óceánig
Játsszunk hát Nadas fűzfásor
Szememben a tér virágzik*

*Reménynek tán nem is kevés
Lapulni búzavirágban
S játszani hogy a fényeket
Láttam láttam újra láttam*

*Hazudjunk együtt asszonyom
Hazugság reményre szédít
S macskák kutyák torz krampuszok
A könnyet majd összevesszük*

Dettre János mártíromsága

Három esztendeje már, hogy *Két utcanév* c. cikkemet e lapnak Miskolcra megküldtem, majd mivel a nyilvános javaslatom az akkori Szegeden „helyzetteremtőnek” bizonyult volna, magam kértem vissza. A forradalmak egyik szegedi főszereplője, Dettre János (1886–1944) születésének 100. évfordulójára akkor a Somogyi-könyvtárból Apró Ferencnek egy kis névtelen tudósítása emlékeztetett (*Dettre-szoba, Dettre-kiállítás*, DM 1986. máj. 15.). A Magyar Nemzet olvasórovatában helyeztem el *Dettre János centenáriuma* c. emlékezésemet (1986. máj. 20.), melyhez a fogolytárs Lányi (Landsberg) György volt szegedi lakos a svédországi Huddinge-ben írt levelében értékes kiegészítéseket fűzött; ezek lényegét *Dettre János haláláról* címmel tettem közzé (MN 1986. szept. 2.).

Lányi határozottan emlékezett rá, hogy amikor 1944. május első hetében a bástyapolyai „kisegítő toloncházban” a németek két csoportba osztották az internáltakat, a félzsídó Dettre előbb a visszamaradó balfelőli csoportba nyert beosztást, ám a német parancsnok mellett asszisztáló magyar rendőrezredesnek azon közbevetésére, hogy „1919 er war Statthalter und Mitglied des Direktorats”, magyarul: „1919-ben helytartó (kor-

Két utcanév

Más irányú levéltári kutatásaim során két olyan utcanévtörténeti adalékra bukkantam, amelyek megérdemlik, hogy e város közönsége annyi év után ismét tudomást szerezzen róluk.

1.

Ady Endre halálának másnapján Dettre János, a polgári demokratikus Népköztársaság Károlyi-párt szegedi kormánybiztos főispánja az alábbi átiratot intézte Somogyi Szilveszter polgármesterhez:

„Szeged szab. kir. város kormánybiztos főispánjától 180/1919. sz.

Polgármester Úr,

Ady Endre, a mai magyar kultúra legragyogóbb képviselője, a glóriás magyar költő, a forradalom jövőtámasztó fogantatója meghalt.

A szorongatások idején is fölmérhetetlen veszteség a halála, emléke és hatása nem fog fakulni addig, amíg a magyarság nemzeti érzésében vagy kultúrájában történelmi életet fog élni.

Hogy e leverő nemzeti gyászban primitív külsőségekben is osztozhasson a város közönsége, arra kérem Polgármester Urat; húzassa föl a városháza tornyára a gyászlobogót, a temetés idejére kondíttassa meg a harangot, s a városi tanács útján egy utcának Ady Endréről leendő elnevezése végett a Néptanácshoz tegyen előterjesztést.

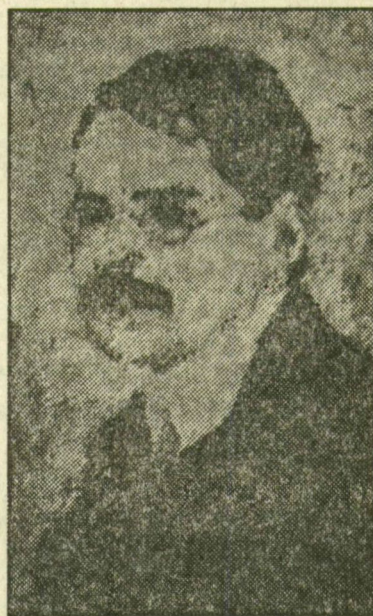
Szegeden, 1919. január hó 28-án

Dettre János

kormánybiztos főispán

A Csongrád Megyei Levéltárban a szegedi főispáni iratok között Dettre János kézírásában is fennmaradt fogalmazvány kisebb stílárís elterésektől eltekintve megegyezik az idézett kiadmánnyal. [Ezre Útcanévalékok című, a Szegedi Könyvtári Műhelyben megjelenő közleményemben (1986/1–2: 79–85.) mutatok rá.]

A polgármesteri hivatal előadója

kék ironnal precízben beszámolta a teendőket: 1. a gyászlobogó fölhúzását, 2. a harang megkondítását és, 3. az utcaelnevezést, a külzetre pedig ráírta: „Azonnal.”

A január 29-i lapok hírt adtak róla. A Szegedi Napló „Újdonságok” rovatában ismertette az átiratot, hozzátéve, hogy a Dugonics Társaságban Dettre február 16-án Adyról tartja székfoglalóját (Szeged gyászolja Ady Endrét). Az évi titkári jelentés szerint Ady Endre emlékezete címmel meg is tartotta. (A Dugonics Társaság ötven éve 1892–1942. Szeged, 1943, 179.) A Szeged és Vidéke A kormánybiztos-főispán Ady Endre emlékének megörökítéséért címmel „A nap eseményei” rovatban szó szerint közölte az átiratot és megírta, hogy a polgármester „a kormánybiztos-főispán átiratának szellemében meg ma megteszi a szükséges intézkedéseket”. Ugyanezt tette a Délmagyarország, amely a „Hírek” között elhelyezett Ady Endre emléke és Szeged című cikkében az átirathoz hozzáfűzte: „A polgármester a maga hatáskörében megtette a kívánt intézkedéseket. Az utcaelnevezésről a városi tanács esztendőki ülésén fognak határozni.” Említi Péter László is Szeged utcanévei (1974) című könyvében (26.)

A polgármester még aznap továbbküldte az iratot. A tanácshoz január 31-én megérkezett irat a 3185/1913. számot kapta.

Mivel 1872 óta a tanács jegyzőkönyvet nem vezetett, hanem határozatait az előadóívekre, esetleg hátraktént magukra az ügyiratokra írta, nem tudni, hogy valamikor is szóba került volna a tanácsülésen az ügy. A testület nevében a polgármester és a kulturális tanácsok már a Tanácsköztársaság alatt, tehát akkor, mikor jogilag már nem is voltak hivatalban, minden bizonnyal éppen azért, hogy az „ügy” ne maradjon „elintézetlenül”, ne árukkodjék a városi vezetés mulasztásáról, március 26-án hátratilag határozta: „Tudomásul szolgál, levéltárba teendő.”

A március 27-i keletbélyegző azt mutatja, hogy ezzel az irat 2164/1919 tanács levéltári számon ad acta került, anélkül, hogy érdemi döntés született volna az ügyben. A Tanácsköztársaság helyi vezető szer-

veinek nem volt idejük arra, hogy ezzel a maga nemében páratlan ügygel foglalkozzanak. Dettre János nemes gesztusa és szép átirata mégis azzal kerülhet be a szegedi művelődéstörténetbe és a magyar irodalomtörténetbe egyaránt, hogy az országban ez volt az első kísérlet, hogy Ady Endréről utcát nevezzenek el.

Ezen a módon a költő nevét a Szegedi Nemzeti Bizottság javaslatára a városi tanács csak 1945-ben örökítette meg, amikor is az egykori Csöpörkét, majd korcsolyázó tavat, 1915 óta Szukóváthy teret, Ady Endre térre keresztelte.

2.

1919-ben Dettre János kezdeményezte, hogy Ady Endre kapjon Szegeden utcanévet. Ő, aki az ellenforradalmi korszakban előbb szabadkai emigrációjában, majd itthon, a Délmagyarország hasábjain, hű maradvány polgári radikális eszméihez egy jobb világért küzdött, deportálása miatt 1944-ben Topolyán öngyilkosságot követett el. Újságíróvá, Bery Géza, a Délmagyarország főmunkatársa, a Magyar Kommunista Párt tagja éppen negyven évvel ezelőtt indítványt terjesztett elő a város demokratikus közgyűlése elé. Az 1946. február 21-i jegyzőkönyv. 85. pontja ezt így örökítette meg:

„A közgyűlés tárgyalta Bery Géza th. bizottsági tagnak Dettre Jánosról utca elnevezés iránti indítványára előterjesztett javaslatot.

Határozat.

A törvényhatározati bizottság közgyűlése az indítványt előterjesztés végett (!) kiadja a város polgármesterének.

Erről a város polgármestere az 1489/1/1946. IV. számú jegyzőkönyvi kivonaton értesítetik.”

Bery egyébként 1946. február 19-én megpendítette az ügyet e lap hasábjain is, amint azt Péter László már korábban fölfedezte (223.).

Az iratokat hiába kerestem, levéltári helyükön nem voltak találhatóak. Így csupán a tanács iktatókönyv alapján kísérhető nyomon az 1489/1946. sz. tanács akta útja. Eszerint Bery Géza indítványát 1946. január 19-én adta be; Donázy Kálmán, aki nem sokkal előtte vette át a közművelődési osztályt (DM 1946. jan. 3.), január 30-án készített róla jelentést, és ezt február 16-án adta be a tanácsnak; ez, valamint a február 21-i közgyűlési jegyzőkönyv március 19–20-án került vissza a tanácshoz, majd március 27-én irattárba jutott. Október 1-jén vették újra elő, 17-én vagy 18-án pedig áttették a VII. (műszaki) tanács ügyosztályhoz. Úgy tűnik, hogy itt az ügy főnala megszakadt.

A Szeged Megyei Város Tanácsa Végrehajtó Bizottsága Igazgatási Osztályának kiadásában 1974-ben megjelent Szeged utcanévei című munka az egykori kormánybiztos főispán, Juhász Gyula, Balázs Béla, Móra Ferenc és Szőri József barátját azok között sorolja föl, akiknek jár utca ebben a városban (74.).

Dettre János csöndes centenáriuma 1986 május 15-én volt.

RUSZOLY JÓZSEF